

KNJIŽNE OCENE

DVE LIRIČNI ZBIRKI

Misli in pomisleki

Pošteno sem se trudil, da bi ob Minattijevi pesniški knjigi* povezal misli v standardno recenzijsko obliko: strogo, urejeno in zadržano — pa mi pisanje ni šlo od rok. In navsezadnje je tako tudi prav. Vselej sem namreč na tihem pritrjeval poetom, ko so se otepali nadležnih raziskovalcev. Polemiko resničnih lirikov sem občutil kot upravičeno, instinktivno obrambo posvečenih pokrajin, skoraj kot njihovo dolžnost. Večkrat sem tudi že dvomil o uspešnosti racionalnih ekskurzij na lirična področja. Obrni pajčevinasto tkivo verzov na vse plati — odtенок, polton bo ostal prikrit še tako bistri preiskavi. V kritični formuli bo neznanka in ta nespoznani, neizraženi in neizrazljivi element je morda odločilen za podoživetje liričnega teksta. To je skrivnost velike lirike in njene zapeljivosti.

Ob Minattijevi liriki me zadržuje še drug pomislek. Minattijeve izpovedi so v veliki meri tudi izpovedi generacije, kateri oba pripadava. Nanje me vežejo prijateljski razgovori in skupni doživljaji. Poznam genezo marsikatere pesmi in od blizu sem lahko spremljal pesnikovo ustvarjanje. O Minattijevi liriki sem razmišljal že davno pred izidom zbirke, sodil in sodbe znova korigiral. Zato mi je ta poezija zdaj, ko je zbrana v knjigi, po eni strani mnogo bližja, po drugi plati pa tudi bolj tuja od lirike, s katero me niso povezala poprejšnja intimna srečanja.

Ob teh notranjih zadržkih si o Minattijevi poeziji ne upam izrekati definitivnih sodb. Zato bo najbolje, da nanizam svoje nepretenciozne misli in pomisleke o novi lirični knjigi samo v fragmentarnih, improviziranih odlomkih.

Prvi vtis: neprisiljena, očarljiva intimnost. Intimna toplina posameznih pesmi je srečno vkomponirana v intimnost celotnega snopiča. Selekcija verzov je bila hudo stroga, saj je v četvi šestih let našlo milost samo nekaj nad trideset pesmi. Obseg zbirke opozarja na Minattijev vzoren odnos do pesniškega poklica in morebiti tudi že na neke zaviralne momente v poetovem ustvarjalnem procesu. Pesmi so vtakane v štiri cikle z uvodno in zaključno pesmijo z zanesljivim občutkom za odmev posamezne enote in zven celote. Razvrščene so po motivnih in idejnih kriterijih, po neki srečni zakonitosti pa se ta vrstni red skoraj dosledno ujema s časovnim zaporedjem, v katerem so pesmi nastajale. Tako je knjiga redek primer čistega lirskega organizma in navzlic skromnemu obsegu izredno jasno prikaže razsežnost Minattijevega pesniškega sveta.

Uvodna pesem z nekoliko aforistično poanto je značilna zaradi etične resnobe, s katero si poet zastavi cilje v življenju in poeziji. V tem prvem

* Ivan Minatti: Pa bo pomlad prišla. Peti zvezek zbirke Feniks. Slovenski knjižni zavod.

akordu tudi že rahlo zazvenita dve poglavitni Minattijevi temi: doživetje narave in koprnenje po idealnih vrednotah.

Prvi cikel je zgodba o mladi, hudo mladi ljubezni. Ves svet je pomladansko lep in dekleta so vihrava kot oblaki. V vsaki roži drgeta drobno srce in večeri so polni tihe sreče. V tej brezskrbni opojnosti, v čistem ljubezenskem zanosu doživi poet dva čudovita trenutka, ki rodita dve izbrušeni lirični miniaturo: Makov cvet in Prebujenje. V zvenenje avgustovskega dne pa se kot slutnja nečesa neizbežnega in v poetu latentno prisotnega že oglasi melodija v molu. Kasneje, ko jesensko listje prekrije pota, leže senca tudi nad idilično ljubezensko pokrajino.

V drugem ciklu se slutnja razraste v vedno in povsod pričujočo melanholijo. To ni konkretna, ostra bolečina, ki bi bila posledica porazov in katastrof. Neopredeljivo in neotipljivo, temno in težko čustvo se oglašja bolj kot bojazen in nemoč pred nečim, kar bo prišlo. Oglašja se mimo poetove volje ter s klici žerjavov v barjanski sivini, z brlečo svetilko v megleni ulici in s pritrkavanjem dežja v jesenskih nočeh — zastavlja vprašanja o smislu človekovega početja. Med trdim časom, ko

spet s krvjo kipečo, živo
mešetari stari svet,

in pesnikovimi iluzornimi sanjami zavezajo prve razpoke.

V tretjem ciklu dobi otožnost konkretno vsebino: razočaranje nad banalno vsakdanjostjo, v kateri hodiš:

vsak dan po istih poteh,
vsak dan mimo istih hiš,
s srcem kot otrok v dlaneh,
s sabo in svetom navzkriž.

Z življenjem, od katerega si je poet tolikanj lepega obetal, je nekaj narobe. Človek velja manj kot drobiž in pesnik je zato s svojimi razrušenimi gradovi iluzij smešen kot otroški pajac. Poraz je bil strahovit: vizija o idealnem svetu je bila lirično hipertrofirana, skoraj otroško naivna in bolečina po iztreznjenju je zato neznosna, spet hipertrofirana do resignacije:

Ljubil sem. O, kako je srce ljubilo!
— Tako ljubi otrok le in lahkoveren poet.
Ljubil sem. Zdaj ljubim le še tebe,
ciklamen, otožni cvet.

Temu bolečemu spoznanju se v četrtem ciklu pridruži še ljubezenski polom. Sončno idilo iz prvega razdelka je zamenjalo tiho, pozabljeno pokopališče. Življenje se čudno izgublja v samotni ulici in sanje so odveč. Bolečina brez odpora in upora otopi v resignaciji, iz katere se utrne kot solza čista pesem Navečer.

In vendar je bilo hrepenenje močnejše. Zaključna pesem z vero v sanje, ki pomenijo življenje in poezijo, ter v tiste, ki še vanje verujejo, zveni kot napoved novega življenjskega in pesniškega obdobja. V tem smislu je bržčas simboličen tudi naslov zbirke.

Ne, Minattijeva lirika ni razpeta med nebom in zemljo in se ne razteza v neznanske globine in širjave. Ne zastavlja faustovskih ugank in ne slepi z bleščečo lučjo. Ne preseneča z drznimi motivnimi konstrukcijami ali razigranim preludiranjem po čustveni klaviaturi. Njena formalna podoba ni živopisan, umetelno sestavljen mozaik. Ta lirika je jasna in preprosta, ujeta med prekate enega samega srca, vsa drobna in krhka, ubrana na monotono žalostno melodijo in izpovedana s preizkušeno lirsko govorico. Njena zgodba je pravzaprav prastara sentimentalna povest o pomladanjem koprnenju in jesenski tesnobi, o sanjah in grozi, o brezah in rožah, veri in obupu, predvsem pa o fantu, ki je šel zvezde iskat — o mladem idealnem človeku, ki so se mu iluzije razbile na kamnitem življenjskem kolovozu:

Stara je ta povest,
stara in žalostna...

Zgodba se razpleta in variira v motivih, ki so bili že od nekdanj lirična domena. Postavljena je v znani predmetni svet, v domačo pokrajino in večno kolobarjenje letnih časov. Pravzaprav bi Minattijeva pesem po vsem tem lahko bila v današnjih hudourniških liričnih tokovih anahronističen pojav in zgolj sentimentalno srečanje z dobro, staro liriko.

In vendar ni tako. Minattijeva lirika pozna globoko skrivnost, ki znova in znova oživlja in obnavlja njeno »staromodno« povest. Te skrivnosti se v besede ne da ujeti, lahko pa bi dva pojma vsaj približno zajela njeno vsebino. Minattijeve drobne impresije so namreč očarljive predvsem zaradi kvalitete lirskega doživetja in izredno čiste izpovedi.

S kvaliteto doživetja ne mislim samo na doživljajsko izvirnost, saj je navsezadnje enkratno osebno doživetje edini navdih lirske umetnine. V Minattijevem primeru gre za potencirano stopnjo tega navdiha — za silno čustveno koncentracijo, ki skoraj izključuje racionalni element. To nekompleksno, v bistvu naivno doživljanje je seizmografsko občutljivo za najmanjše dražljaje. Minattijeva lirična izpoved je spontana reakcija nanje, zato je prav tako kot samo doživetje čustveno prepolna in nekomplcirana. Lirični rezultat tega procesa so rafinirane razpoloženjske pesmi — trenutki, zvrhani nekega neopredeljivega čustva in prelivajočih se odtenkov. Te pesmi: Makov cvet, Prebujenje, Samotne steze, Jesenski dež, Tišina in predvsem Navečer, ki bo brez dvoma našla pot v antologije slovenske lirike, prinašajo nenavadno čisto liriko, kakršne se v poslednjih letih ni veliko rodilo v naši deželi.

Kvaliteta doživetja je tudi globljega pomena za idejno opredelitev Minattijeve lirike. Kakor za hip ne podvomiš o iskrenosti te izpovedi, tako tudi ne zdvomiš o njeni etični resnbnosti. Že v tem, da se poet izpoveduje s tolikšno odkritosrčnostjo, da je

vznesen do solz... položil iskreno
srce na otroško dlan

je veliko človeške lepote. Posebna, otroško čista moralna lepota je tudi v Minattijevi bolečini in resignaciji. Disakordi so posledica brezmejnega in prevaranega zaupanja v etične vrednote:

Ljubil sem, veroval, zvesto in vdano,
— tako veruje dete v pravljичni grad —
kamnu ob poti, zvezdi na nebu
klical: Tovariš! Brat!

Direktnost te izpovedi, njen čustveni potencial sta zanesljiva poroka, da ne gre zgolj za romantično pozo, ampak za nenavadno lepo in resnično vizijo, ki posvečuje kasnejši poraz in umik. Deziluzionizem je bil v slovenski poeziji poslednjih let pogosto poantiran, vendar le malokdaj s tolikšno moralno prizadetostjo. V tej odgovornosti do našega časa in življenja je širši, če hočete: aktualni pomen Minattijeve lirike.

Ali je po vsem tem treba še podrobni priče vanj o subtilni intimnosti Minattijeve pesmi? O njeni neposrednosti in toplini? O nenavadnem fluidu, ki ga izžareva? V otroško zaupljivi, a vseskozi lirično diskretni in kultivirani govorici je neki izrazito nežni in mehki ton, na kakršnega redko naletiš celo pri velikih lirikih. Mila muzika je tudi v dikciji, ritmu, barvi vokalov in celo v interpunkcijah:

Večernice mrzli svit,
žerjavov klic v dalji neba...
pojema joč, brezupen,
težek ko utrip srca.

Te melodije v Minattijevi liriki zlepa ne zgrešiš. In ne moreš se ji upreti.

Formalna struktura Minattijevih verzov čustveno melodijo povzema in preigrava. Na videz so pesmi uklenjene v shemo štirivrstičnih kitic, vendar polje po neenakomerno dolgih verzih svoboden ritmični tok. Kompromisa med staro in novo poetiko skoraj ni več v nekaterih poslednjih pesmih, ki Minattijevi liriki s sproščeno ritmično formo in asonancami utirajo nova pota. Dikcija je izbrana in bogata in kljub svoji lirični eleganci naravna. Z barvami in toni se nekoliko naslanja na vzorce čiste lirike iz preteklosti — predvsem na Murnovo in Kosovelovo pesem, toda to je spričo sorodnega karakterja izpovedi docela normalno. Metaforika ji daje izredno plastiko in niansiranost:

Šum perutnic v oblakih,
Drevesa in rože drhte.
Nekaj po prstih od vsepovsod
stopa v srce.

Najlepši je v tej liriki pejzaž. Pokrajina pomeni Minattiju pribežališče, kjer lahko v pobožni zamaknjenosti doživlja svoje lirične trenutke. Riše jo z ljubeznijo in vso napolni s svojo prisotnostjo. Njegova platna ne poznajo statike: vse, do najbolj drobnih bitij in stvari, živi, se giblje, žari in dehti:

Cez barje žerjavi v klinu.
Zdaj zdaj se zgube v meglah. —
Melanholija v oblakih
in vrbah in blatnih stezah.

Minattijeve krajine spadajo med najlepše v slovenski liriki in pusto, megleno Barje bo zaznamovano na liričnem zemljevidu slovenske dežele kot Minattijev fevd.

Oglašajo se tudi pomisleki: kvaliteta doživetja ni v sorazmerju z njegovo kvantiteto in razsežnostjo. Minattijeva lirika ne pozna široke doživljajske klaviature in čustvene raznolikosti. To ni notranje sproščena in razgibana lirika, ki bi zvenela sredi stvarstva in se predajala življenjskemu ritmu. Kot da bi bila v njej napeta samo ena struna: le-ta lepo zveni, toda na njej ni mogoče preigrati široke življenjske lestvice. Ne gre za to, da bi poet prestopil meje subjektivnega sveta, kajti to bi pomenilo smrt za njegovo intimno liriko. Lahko pa bi ta svet, ki je zdaj omejen na ozko pokrajino žalosti, imel širše razsežnosti. Celó v njegovih sedanjih mejah je še prostora za izživetje pogloblitve teme. Toda neki globlji zadržki tudi tej temi ne puste do razpona, da bi ji v celoti lahko priznali tragično monumentalnost.

V posameznih pesmih je veliko resnične tragike. Zlasti v poslednjih dveh ciklih so nekatere pesmi dimenzionirane do tragične veličine. V pesmih *Midva*, *Žalost*, *Njena ljubezen* in *Bolečina* je zavzel ljubezenski polom katastrofalen obseg. V drugih: *Vsak dan*, »*Oka nesa*«, *Razočaranje* in *Navečer* je do katastrofe dozorel splošen življenjski poraz. Te pesmi so brez dvoma spočela velika, usodno pomembna doživetja. Pozni datum njihovega nastanka priča o pesnikovem notranjem dozorevanju. Ostale Minattijeve pesmi niso drobne in krhke samo po lirični formi, ampak tudi po doživetjih, ki s svojimi skromnimi dimenzijami komaj dajo slutiti poetovo dramo. Te pesmi so vendarle čiste lirične izpovedi, v katerih je čustvo v pravilnem sorazmerju z doživetjem. V posameznih pesmih: *Naivna romanca*, *Pa bo pomlad prišla*, *Deklica*, *ti se bojiš*, *Jesenska roža* — pa je doživljaj vsaj v nekaterih odstavkih čustveno predimenzioniran in lirično ubranost zmoti sentimentalni prizvok. Zanimivo je, da so tudi te pesmi povečini iz poslednjih let.

In spet razmišljam o zaviralnih momentih, ki niso dopustili Minattijevi liriki, da bi izpovedala človeško razsežnejšo dramo. Poglavitni zadržek je brez dvoma v poetovi lirični naravi, ki življenja ne dojema kompleksno v vsej njegovi zapletenosti in protislovnosti. Pred takšnim življenjem obstoji poet nemočno vdan:

O, vse se je zamotalo!
Tako kot še nikdar.
Včasih je to velika,
a včasih klavrna stvar.
Naj bo že kakorkoli...

Zato v Minattijevem pesniškem svetu ni silovitih strasti in konfliktov, ampak le slutnje in umik. Zato ima poetova drama samo dve dejanji: uvodni akord in katastrofo. Zato je izpoved tako čustveno homogena in v njej ni racio-

nalnih elementov, čeprav bi nekateri motivi — zlasti v zadnjih dveh ciklih — terjali tudi originalnejšo sentenco. In navsezadnje je zato nekomplificirana tudi lirična forma, kar ni vselej v prid njeni izrazni sposobnosti in izvirnosti.

Toda treba je še globlje:

Minattijeva lirika: nemočna in nežna — skoraj ni prava moška lirika. V slovenski liriki tudi pri najsubtilnejših poetih ne najdeš tolikšne naivnosti — seveda naivnosti v njenem žlahtnem etičnem in estetskem pomenu. S svojo trpko melanholiijo, z motiviko, ki je pravzaprav motivika izrazito mladostne poezije, in z otroško prevarano zaupljivostjo zapušča Minattijeva lirika vtis prezgodnje in prekasne dozorelosti. Prav to pa ji daje širši pomen in jo kvalificira kot izpoved generacije.

Tej generaciji ni bila dana mladost ob pravem času, ker se je rodila sredi premirja med dvema strašnim vojnama. Dozorevala in dozorela je prezgodaj, v izjemnih okoliščinah, in prikrajšana je bila za sladke sanjarije in melanholiijo prvega slovesa. Ko so se časi umirili, je hotela tudi ona podoživeti te čudovite reči. Toda čas je terjal svoje in zakasnelim sanjam dodal trpek in grenak priokus .

Te sanje izpoveduje pravzaprav vsa lirika mlade generacije, vendar jih marsikdaj sramežljivo prikriva. Minattijeva se jih ne sramuje — sporoča jih čiste in nedotaknjene. To sporočilo ne more biti veliko v najglobljem življenjskem smislu, vendar je v svoji dilemi: zrelost-nezrelost pretresljivo lepo.

U g o v o r i

V pesniški knjigi* Rada Bordona je vse, kar terjaš od velike lirike:

Devet ciklov. Sto in še toliko pesmi — samih, na vse formalne viže zasukanih sonetov. Posvetila in akrostihi. Serenade z romeovskim zanosom in donjuanskim vetrnjaštvom. Pejsaži v vseh letnih menjavah. Razpoloženje v duru in molu. Sentence z marksistično in krščansko simboliko. Domačija in kozmos in atomi. Parabole in politične prigodnice. Sentiment. Aforizmi. Ironija in kokerija. Na ščitnem ovitku celo žegen treh literarnih veljakov in med njimi je zlasti eden ganljivo superlativen.

Vse, resnično vse — z enim samim pridržkom:

ta poezija ni spočeta iz nuje po liričnem izpovedovanju.

In nič ne pomaga: naj bo mavrični lok motivov še tako na široko razpet in verzifikatorska prizadevnost še tako iznajdljiva, naj bodo nameni še tako dobri in naj pesmi pripovedujejo o še tako resnih človeških zadevah — pesniški nastop, ki ne pozna pristnega liričnega zanosa, uspe zgolj kot defile iz discipliniranih štirinajsterostopov sestavljene armade verzov.

Toda tega, da je njegova poezija ravnodušna, Bordonu niti ni treba prehudo zameriti. Na svetu je že tako, da je bilo vedno več pesmi, ki jih je skovalo zgolj jalovo hotenje. Ti izdelki so po navadi zelo nedolžni in včasih celo bridki zaradi poetove nemočnosti. Resnici na ljubo smo celo dolžni priznati, da Bordonove pesmi nikakor ne sodijo v zadnji kot slovenske lirične ropotarnice. Odločno pa je treba ugovarjati Bordonovemu odnosu do liričnega izpovedovanja nasploh.

* Rado Bordon: Večne zanke. Soneti. Sodobna slovenska poezija 1. Primorska založba Lipa.

Bordon v poetiki ni laik. Verzi razodevajo poznavalca osnovnih pesniških zakonov in v liričnem okolju udomačenega človeka. Bordon ve, kaj je motiv, ritem, rima, oblika, in poanta. Stih mu teko z nenavadno lahkoto in prilagodljivostjo. Brez dvoma pozna tudi bistvo lirike, saj ga omenja celo v uvodnem sonetu:

Le-ta, kdor v duši neti žar omamen
in čustev slap si v melodijo spleta,
naj iskro, ki ga žge, razvname v plamen!

Ravno zaradi te vednosti pa mu človek težko odpusti verzifikatorsko ravnodušnost, s katero se lagodno sprehaja od motiva do motiva ter brez zvišane čustvene temperature (glej zlasti šesti in sedmi cikel), brez prepotrebne lirične diskretnosti (beri nekatere ljubezenske pesmi), brez najmanjše selekcije (obseg zbirke!), brez izvirnega meditiranja (na primer v četrtem razdelku) in celo brez obzirnosti do drugih poetov (primerjaj nekatere Bordonove pesmi z Gradnikovimi, kitajskimi ali Šmitovimi) ustvarja videz pomembnega izpovedovanja. To početje ni niti uspešno niti resno.

Naravnost frapanten zgled zanj sta dve varianti pesmi *Poslednje pismo*. *Sonet je prijetna formalna igračka: svoj smisel namreč ohrani tudi v obrnjeni legi*. Podobne šale so si poetje že večkrat privoščili: spominjam se, da je pokojni Stanislav Vinaver pred leti potegnil urednika neke beograjske revije, ki je pesmi objavil v dobri veri, da gre za resno izpoved. Toda Vinaver je sam razkril sleparijo in pojasnil, da so bili verzi le bizaren eksperiment brez globljih liričnih pretenzij. Bordonovo *Poslednje pismo* naj bi nasprotno bilo tragična, v afektu spočeta ljubezenska tožba, kar je seveda nezdržljivo z artistično čarovnijo.

Sicer pa je nekaj podobnega tudi z dosledno uporabo sonetne oblike, saj v letu 1956 bržčas ni treba razlagati liričnega Pitagorovega izreka o razmerju med vsebino in formo. Tudi variiranje sonetne oblike, v čemer je sicer Bordon spreten in suveren, nikakor ni nov pojav v naši liriki, saj se sonet razkraja in prilagaja že od Ketteja dalje. To variiranje niti ni smiselno, ker so nekatere pesmi dobile že docela svobodno formalno in ritmično strukturo (*Uspavanka*) in je ostalo samo še začarano število verzov. Zaradi tveganih formalnih eksperimentov pa Bordonova poezija še ni artistična, kajti artizem lahko pomeni tudi estetsko vrednoto in ne zajema samo formalnih prvin. Poezija, ki premore tudi tako ohlapne verze, kot so na primer ti-le:

Le zate je moje srce plamenelo,
četudi zaman sem odmeva iskal,
le k tebi je vdano vse dni koprnelo...

gotovo ne zasluži te karakteristike.

V Bordonovi knjigi so tudi boljše pesmi, ki jim tole pisanje ni docela pravično. Avtor bi lahko iz dveh, morda tudi treh ducatov sonetov sestavil dokaj solidno zbirko. Tudi ne gre zametavati njegove izpričane domiselnosti in verzifikatorske rutine. Oboje bi morebiti lahko s pridom uveljavil v pesniški satiri in koseriji. Toda to presega okvir poročila, kajti njegov poglavitni ugovor je bil naperjen zoper Bordonov odnos do liričnih vrednot.

Mitja Mejak